

illusztrációk teszik színesebbé. Szintén börtönben készültek a kötet végén mellékletben csatolt kézábécét bemutató rajzok.

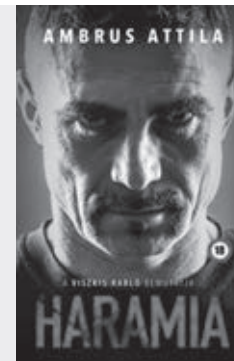
A *Sittesduma* nem hiányozhat senkinek a könyvespolcáról, akit érdekel a börtönök világa és/vagy a mai magyar szleng. Ismerve a magyar könyvterjesztés helyzetét és azon belül az egyetemi kiadványok méltatlan sorsát, csak az nyugtalaníthatná e sorok íróját, hogy hogyan férnek majd hozzá az érdeklődők ehhez a figyelemre méltó és szó szerint párját ritkító kötethez. Szerencsére úgy értesültem, hogy nagyobb terjesztőknél is kapható (rendelhető) Gégény és Kis műve, amelyből ízelítőt kaphatunk a Debreceni Egyetem honlapján is.¹³ Akik esetleg kevesellnék a börtönszlenget ebben az írásban, azoknak azt ajánlom, hogy minél előbb szerezzék be a *Sittesdumát*. Egy szótár általában nem arra való, hogy az emberek olvassák, hanem arra, hogy konkrét szavakat keressenek meg benne. De a legújabb magyar börtönszlenget szótár akár még olvasmányos is roppant érdekes és tanulságos.

13 Lásd http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szl_kut/09sittesduma/index.php.

Ambrus Attila

Haramia

Art Nouveau Kiadó
Budapest, 2015

Makai Máté

„RABLÓ VAGYOK, BASZD MEG!”

Edward Bunker amerikai író hasonló úton kezdett hozzá szerzői karrierjéhez a hetvenes években, mint a *Haramia* írója, Ambrus Attila. Bunkert fegyveres rablásért, zsarolásért, drogdílerségért és hamisításért ültették le, majd sokadik bebörtönzését követően írónak állt. 1973-ban jelentette meg első regényét (máig ez az egyetlen magyarul is olvasható műve) *No Beast So Fierce*, magyarul *A vadállatban is van szánalom* címmel (filmverziója a Dustin Hoffman főszereplésével készült *Próbaidő*). Bunker első könyvében egy frissen szabaduló elítélt, Max Dembo karakterét mutatja be egyes szám első személyben, aki megfogadja, hogy onnantól fogva jó útra tér és normális életet kezd, csak hogy a régi barátok és reflexek, a korábbi életmód izgalma és a jólét utáni sóvárgás újból visszarántja a bűnöző életbe. Olyannyira, hogy a fegyveres rablás és egyéb piti bűnökön túl ezúttal már gyilkosságra is rákényszerül. Csínytevőből kőkemény bűnössé válik, így Dembo elveszíti még az olvasó szeretetét, jóindulatát és a főszereplővel való azonosulási vágyát is. Ezzel a fogással képes Bunker bravúrosan meghúzni a határt a főhőssel való együttérzésben, hangsúlyozva így végső soron a regényben bemutatott életforma tarthatatlanságát. A saját tapasztalatain felépített elbeszélő bűnét a szerző a fikció világában írja tovább, így egyfelől a szerzői munka egy lehetséges, de mindenképpen pontos modelljét

adja: a hús-vér tapasztalok átdolgozását egy kitalált, megírt világban, mely így morális mondanivalóvá terebélyesedik.

Ambrus Attila első könyvében hasonló – ha tetszik: életrajzi – fordulatot hajt végre, és a Viszki rablóként ismert személy mitológiáját közvetlenül tovább írva meséli el egy gyilkossá avanzsáló keménybűnöző sikertelen javulási kísérletét: „Kipróbáltam a jófiú szerepet. [...] Nem ment” (9). Akárcsak Bunker hőse, Ambrus regénybeli Viszki rablója is a visszailleszkedésért küzd, ám azt már a regény első oldalán nyilvánvalóvá teszi, hogy próbálkozása nem lesz gyümölcsöző. Bunker hőisével szemben teszi mindezt, akiért a regény utolsó pár fejezetéig rajonghat az olvasó és reménykedhet abban, hogy nem lépi át azt a bizonyos határt. A két regény közötti különbség neuralgikus pontja a két elbeszéléstechnika különbözősége, mindez pedig a hatásesszközök értelmezésekor is jelentőséggel bír – a *Haramia* olvasásakor.

Ambrus regénye anekdotázó, időben ide-oda ugráló cselekménnyel vezeti az elbeszélést a szükségszerű végkifejletig, mely különösképpen egyezik Bunker sztorijával: a főhős a végtelen számú bűnelkövetés után távoli országba utazik, ám ott, rádöbbenve környezete szűkösségére és unalmára, hazatér rablásai helyszínére. Míg Bunkernél egy jelen idejű sztori pár hetes eseménye olvasható, addig a *Haramia* felépíti és elbeszéli az egykori Viszki-mítoszt, és az említett – talán sajtóságon és jellegzetesen magyar elbeszélői hagyományokhoz illeszkedve ezzel – anekdotázó epizódokkal telíti az egy ponton sejtethetően már nem életrajzi cselekményeket. Nem kapunk ezzel egységes Viszki-sztorit, pusztán fragmentumokat, és mindez talán azt a következtetést is megengedi, hogy nem is létezik maga az egységes Viszki-legenda: éppen ezért lehetséges annak újra-, sőt felülírása. Ambrus Attila interjúiban is hangsúlyozta, hogy mind a „Viszki” nevet, mind a mítoszt fikciónak tekinti, társadalmi konstrukciónak, így pedig ideálisan válhat regényanyagá.

Elbeszélője tehát a legendára, annak kulisszatitkaira hivatkozik, amikor időről időre visszatér korábbi csínytevéseihez. Hogy mennyire rájátszik a kéznél levő Viszki-legendáriumra, azt az bizonyítja, hogy anekdotikus visszaemlékezései helyenként már a hencegéssel határosak. Rablásokat, csajozásokat, a jólét pillanatait meséli el: „A kitartott ribancok, a pénzért vett dugások, a nagy mellek, a szopós szájak afféle díszeletet jelentettek számomra: a jólét díszeleit” (221). Mindemellett azonban egy szerencsétlen, nélkülözésben és erőszakban tobzódó gyermekkor képét is felvázolja, mellyel – ha nem is a főszereplő kimosdatását végzi el, de – egyfajta genezisztörténettel szolgál. A Viszki rabló

eredetére pedig konkrétan is rákérdez, illetve arra, mi motiválhatta őt a rablásban: „Gazdagság? A veszély iránti vágy? Lehet. Talán mindkettő” (16). Ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy a bűnöző életforma mintegy öngerjesztő folyamatként építi fel – pontosabban le – az ember lelkét: „A bűnözésre rászoksz, mint a drogra” (23). Bunker sztorija ebből a szempontból, mert a jelen idejű történetvezetés közelebb hozza olvasójához Max Dembót, könnyebb azonosulást, majd fájdalmasabb szakítást eredményez; Ambrus hőse viszont egy krónikást formáz meg, illetve egy kortárs mesehőst, akivel az olvasó hasonló módon szakítani kényszerül, ám az elbeszélés valósídejűségének az anekdotázó hencegés folytán megtörő egysége újra meg újra képes elidegeníteni a főszereplőt és megtartani annak, ami volt: a hírek és sztorik szereplőjének. Ezzel azt éri el, hogy a regénybeli Viszki „pusztán” egy mesemondó lesz, míg Bunker hőse inkább kelti egy hús-vér ember benyomását. Mindazonáltal a két regény közti különbség nem feltétlenül értékítélet, tekintve, hogy a *Haramiára* erősen rányomta, mert rá kellett hogy nyomja bélyegét a Viszki rabló kultusza.

Mindamellet a regényen túlmutató indokokat is szem előtt tartva fel lehet hozni érveket amellet, hogy a Viszki távolságtartó karaktere miért szükségszerű, sőt szerencsés jelen esetben. Egyáltalán veszélyes játék-e, vagy éppen lényegi didaktikus szándék munkál amögött, hogy a sokak szemében Robin Hood-i analógiákat mozgó (a főszereplő magát hasonlítja hozzá [14]) Viszki-legenda hőse végső soron gyilkossá vedlik? Mindez amiatt fontos, mert a főhős mind a nyelvezetét, mind a világlátását tekintve egy jól felismerhető tucatkarakterként mutatkozik be. Konzervatív macsó, akit keményre edzett a nélkülözés és az előző rendszer lehetetlensége, a munkavállalási nehézségek és a darabos neveltetésből fakadó perspektívahiány (szülei lényegében magára hagyták, és több évet töltött nevelőintézetben). A gyermekkori szegénysége elszomorító, ugyanakkor éppen a legerősebb, erre vonatkozó anekdotából nem kellene egy potenciális bűnöző életnek következnie: „Konkrétan nem tudom, hogy milyen az: örülni, meglepetésemben felkiáltani, izgattottan ajándékokkal teli dobozt kicsomagolni a fenyőfa alatt! A negyvenkilenc év alatt egyszer sem volt ilyen élményem” (220). A gyermekkori megaláztatásokat, ha nem is mentségére hozza fel a főhős, mintegy borítékolhatóan sorakoznak a bűntörténetek között: „Jómódú akartam lenni. És ez az érzés mindennél erősebb volt bennem” (40). A macsó esztétika emellet egy jól felismerhető kortárs karaktert figuráz, és a már megnevezett konzervatív, fizikumából és büszkeségéből táplálkozó

férfierőt, aki a folytonos erődemonstrációban véli felfedezhetőnek és újra megalkothatónak önmagát. A nőekkel való viszonyában ez világosan megjelenik: „Jól megdugtam, úgy, ahogy kell [...], úgyhogy [!] sokáig, nagyon sokáig emlékezzen rá” (61). De a kétségeket is képes száműzni magából, a vereség és a megadás látszata sem érinti meg őt. A férfi az, aki a klasszikus supermaneszménynek engedelmeskedik, aki sosem szenvedhet vereséget: „Néha tele van a tököd az egésszel. [...] A férfi ilyenkor nagy levegőt vesz, és azt mondja, gyerünk tovább” (162). És hozzá képest, azaz a világa másik fele: a románok, a szlovákok, a nők, a „buzik”, a gyengék azok, akik hozzá képest az örök passzivitás mocsarában tengődnek.¹ De a passzivitás határán mozog az értelmiségi is, aki az elbeszélő Viszkis szemszögéből nézve virtualitásban élő művészlélek: „Sokszor éreztem Tommal kapcsolatban, hogy soha nem akar felnőni. Hogy valamiféle álomvilágba menekült a valóság elől, miközben én nagyon is a földön jártam. Két lábbal” (115). Tom, a főhős Svédországban magához fogadó és istápoló értelmiségi, akiről a regény ki is mondja az ítéletét: csakis depressziós lehet, és végül egy napon öngyilkos lesz. Ehhez képest a két lábbal a talajon álló, aktív férfi ismét megerősítést nyer mint primer cselekvő. És mindezek azért fontosak, mert olyan jellemző és felvilágosulatlan férfi képét rajzolják meg, aki nem elégszik és fér meg a keramikus szakmával (ellenben a valóságos Ambrussal), és örömmel lép ismét a tettek mezejére. Képes ettől az elavult és a kritikátlan férfiképtől Ambrus Attila regénye távolságot tartani? Megfelelhet erre a hencegő-anekdotázó, fragmentált cselekményvezetés? Úgy gondolom, hogy igen. A flashbackszerűen adagolt jelenetek nem engedélyezik Bunker regényével szemben a főszereplővel való közeli viszony kialakítását, így a felülírt Viszkis-történet megmaradhat a legenda szintjén. A *Haramia* férfiképe pedig a viszki kódéba vész.

Érdemes mindemellett még sorra venni azokat a tényezőket, amelyek miatt Ambrus Attila regénye különös és nem melleleg érdekfeszítő, sok-sok kérdést felvető szöveggé avanzsál. Hogy mennyire kapóra jönnek a szerző élettapasztalatai egy haramia elbeszélőnek, az magától

1 Érdekes lehet itt megjegyezni, hogy az Ambrus által megírt elbeszélő-főhős szökinésében elsősorban nem a tulajdonképpen homoszexuálisokat azonosítja a „buzikkal”, hanem a passzív, nem erőkifejtő férfi attitűdöt. Michel Foucault feltárta *A szexualitás történetében*, hogy már az ókori Görögországban is hasonló nézetek uralkodtak: nem a melegeket említették pejoratíve általában, hanem a homoerotikában passzív szerepet vállaló illetőt, aki megadja magát az erőnek, felkínálja magát, aki nem aktív. Ez azért lehet fontos, mert a mai közbeszédben használatos degradáló kifejezések véleményem szerint sokszor a Foucault elemzésének megfelelő szituációra emlékeztetnek.

értetődő. A Viszkis rablót annak idején rajongói kultúra övezte, ha másnak nem, talán egyfajta népi ellenkultúra megtestesítőjének látták, egy olyan karakternek, aki bűnös tevékenységével ellensúlya volt a rendszerváltást követően beigért jólét elmaradásának, a tespedtségnek, az unalomnak, a kiemelkedő publikus karakterek hiányának: „Itthon nem tudtam úgy megjelenni valahol, hogy ne mondják azt, mennyire hasonlítok a Viszksire, hogy ne kérjenek tőlem autogramot, hogy ne fotózkodjanak velem” (32). Annak ellenére, hogy – ha felületesen is, de részben – ismerve a Viszkis rabló történetét, sejthetően jól különválaszthatóak az életrajzi elemek és a „továbbírások”, és az életrajzi alapokon felépített bünsztori végső soron erős lábakon áll. Bár egy olyan olvasói vélemény is jogosnak tűnhet, miszerint előnyére válhatott volna Ambrus első művének, ha kettéválasztja az életrajziságot az életrajzi tapasztalatok alapján megírt bűnregénytől. A kettő összemosása a hitetlenség rovására mehet, mert a történet folyton a valóság és a megírt-ság határán billeg – már amennyiben valaki elköveti azt a hibát, hogy a valóságos Viszkis sztorijaként olvassa a regényt. Mindezzel együtt mégis modellértékű a szöveg (tapasztalat és értelmezés aktusaként értve itt a megírás folyamatát), pusztán a magától értetődő számonkérhetőség teszi könnyen tetten érhető vállalkozássá a szöveget.

„Én is celebbé váltam [...]. Kész röhej. A rabló, aki híresség lett. Akit tévécsatornák és újságok keresnek. Akit üzletemberek próbálnak felkarolni, hogy pénzt csináljanak a történetéből” (41) – írja az elbeszélő, amivel a szerző öntudatlanul is egy furcsa posztmodern csavart és önkritikát illeszt a történetbe, mivel éppen ez a celeblét és a mutogatni valóság az, amiből kiindulva a regény megírhatóvá vált. Az „Erdélyből menekült csibész” (97) olyan jól eladható eredettörténet, hogy több sem kell hozzá, eleve regényért kiált. Hogy a szerző mennyire beleáll ezekbe az alapokba, bizonyítja, hogy saját, szerzői nevét használja hatáskeltő eszközként is: „Ambrus Attila vagyok. És ki fogom rabolni a Magyar Nemzeti Bank egyik pánccélautóját” (278). Emellett, mintegy jelzőpontként: körülötte folyton-folyvást az egy ültében elfogyasztott viszkis üvegei.

Ami elválasztja a regénybeli Viszkist a neki mintát adó történelmi személytől, az leginkább a gyilkosság ténye: terroristák lemészárlása bosszúból Svédországban, önvédelemből és munkából Thaiföldön. Edward Bunker hőse megfogalmazza *A vadállatban is van száanalom* című regényben: nem szándékozik ölni, de ha ezen múlik saját túlélése, akkor nem fog habozni. A rabló életmód velejárója, hogy a rabló paktumot

köt magával és az étellel, vérszerződést a saját túlélésére. Végül Max Dembo egy balul kiüjtött rablás során megsebesít és megöl egy rendőrt. A Viszkis pedig hasonló elveket fogalmaz meg: „Amíg anno fontos szempont volt, hogy ne sebesítsek meg senkit, addig most ez a fék sem dolgozott megfelelően. Kutyaszorítóba kerültem, és eszem ágában nem volt visszamenni a síttrre” (72). A regénybeli Viszkist a szerző Ambrus azonban több ponton hangsúlyozottan elhatárolja a valódi Viszkistől. A thaiföldi drogbiznisz során súlyosan megsérül az arca, így plasztikai műtétek sorozatával hozzák őt helyre és kap új arcot, emellett pedig ki is mondja: „A Viszkis meghalt. Agyba-főbe verték, elhalálozott” (186).

Mindemellett, bár számos sallangot és közhelyszámba menő megállapítást, „beszólást” olvasni a kötetben, melyeket a szerkesztő kihúzatott volna, végső soron mindezek is hitelesen megtartják az elbeszélő karakterét: „Vitobácsi rajong a kokóért, na nem a bokszolóért – igaz, az ő kokója is orra megy, és olykor kiüti az embert” (34). Vagy: „Mindketten szüzek voltunk, és nem asztrológiai szempontból” (50). Ráadásul mindebből nincs sok a regényben, így mindentől eltekintve alapvetően egy konzekvensen körülírt karaktert kínál Ambrus Attila, akinek főszereplője valódi szerencsefi is egyben: több alkalommal van akkora mázlija, ami – persze ismét csak szükségszerűen – csak azoknak jut osztályrészül, akik végül el tudják mesélni saját történeteiket. Így mindent összevetve a *Haramia* világa magára zárul, támadási pontot viszonylag keveset hagy magán, és a zsánerműfaj (bűnregény? krimi? thriller?) sajátos példájával szolgál.

Arra mindenesetre kíváncsi volnék, ha Ambrus ismét tollat ragad, vajon gazdag élettapasztalatait milyen formában öntené papírra. Egy hasonló, ám az életrajzi hatáskeltés eszközeitől még jobban elrugaszkodó szöveg, egyúttal már búcsút intve a Viszkisnek, egyedülálló vállalkozás lehetne a magyar irodalomban. Kérdés, hogy megbocsátjuk-e a Viszkishez hasonló hősöknek, ha időről időre lepuffantanak egy-egy rosszfiút, illetve elvárjuk-e tőlük, hogy genezisükre és bűneikre hihető magyarázattal szolgáljanak.

Zuschlag János – Szalai Vivien

Pártházból börtönbe

Napi Gazdaság Kiadó Kft.
Budapest, 2014

Lakner Dávid

A TULAJDONSÁGOK NÉLKÜLI IRODALMI HŐS

Kedvelt közhely a politikában, hogy a választó egy ponton túl nem tűr tovább, és kitör az apátiából. Ha eleinte beletörődik is a hatalom túlkapásaiba, a tisztességtelenségbe, azért mindent mégsem hajlandó elfogadni. Amikor már a legalapvetőbb értékeit támadják, amikor az elit azt hiszi, tényleg mindent megtehet, akkor a dühös állampolgár az utcára megy, és kinyilvánítja: eddig és ne tovább. Nálam ez a pont a tizenötödik fejezetnél jött el.

Zuschlag János önéletrajzában az ellentmondásokra rámutatni legalább annyira hálátlan feladat, mint észérveket felsorakoztatni egy propagandisztikus írással szemben. Hálátlan, mert már a borítóról kiderül, hogy ezt a könyvet nem a volt MSZP-s képviselő írta, majd az első oldalak után az is, hogy még csak nem is önéletrajzzal van dolgunk. Nagyjából a kötet felénél pedig rádöbbenünk: nemhogy Zuschlag-ügy nem létezett, de Zuschlag János mint olyan sem. Személyében a tulajdonságok nélküli embert köszönhetjük, aki vagy már gyerekkorától szerepeket játszott, vagy Szalai Vivien élénk fantáziájának köszönhetően rajzolódott át a teljes élete. Zuschlag János mint Julien Sorel, mint Anakin Skywalker és mint József Attila – nagyjából ezek a karakterek váltakoznak a se füle, se farka könyvben, melyet a kormánypárti Magyar Idők napilap kiadóelődje dobott piacra 2014-ben.